

Справа «Аюбов проти Росії» ("Ayubov v. Russia" 7654/02)¹

У рішенні, ухваленому 12 лютого 2009 року у справі «Аюбов проти Росії», Суд постановив, що:

- було порушено ст. 2 Конвенції (право на життя, зокрема відсутність ефективного розслідування обставин смерті);
- мало місце порушення ст. 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність);
- було порушено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (право власності) стосовно підпалу будинку та автомобілів заявника російськими військовослужбовцями;
- було порушено ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) щодо порушених прав заявника, передбачених ст. 2 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції².

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 35 000 євро на відшкодування матеріальних втрат, 35 000 як компенсацію моральної шкоди та 485 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявник п. Аюбов, 1926 р. н, був громадянином Росії та проживав у м. Грозному, Чеченська Республіка (Росія). 9 січня 2003 року заявник помер, а його дружина п. Ашат Аюбова у листах до Суду від 31 січня та 26 грудня 2005 року висловила свій намір підтримати скаргу чоловіка.

Заявник та його дружина п. Ашат Аюбова є батьками п. Адама Аюбова, 1959 р. н. Вони проживали у м. Грозному у власному будинку. Наприкінці 1999 року заявник та члени його сім'ї, остерігаючись воєнних дій, залишили м. Грозний. Пан Адам Аюбов залишився у місті, щоб охороняти будинок та інше майно. Перед початком повстання у Чечні він служив у елітних військах Міністерства внутрішніх справ Росії та був майстром спорту з кульової стрільби.

19 січня 2000 року група озброєних осіб у камуфляжі на військовій вантажній машині прибула на вулицю, де проживав заявник. Пан Аюбов, який на власні очі не бачив затримання свого сина, посилався на свідчення очевидців цих подій, які стверджували, що особи у камуфляжі були військовослужбовцями федеральних збройних сил Росії. Уряд, натомість, стверджував, що вони були «невстановленими озброєними особами у камуфляжі».

Ці особи після перевірки документів затриманих наказали п. Адаму Аюбову та ще двом іншим чоловікам їхати з ними. Сусіди, які були

¹ Повний текст рішення у справі див. на сайті www.echr.coe.int

² Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду. (Прим. перекладачів)

присутніми при затриманні, намагались перешкодити цьому і близько 20 хвилин сперечались із військовослужбовцями, вимагаючи відпустити затриманих, проте безуспішно.

Заявник також стверджував, що приблизно через годину після цих подій ця ж вантажна машина заїхала на подвір'я їхнього будинку і військовослужбовці за допомогою вогнеметів спалили будинок, автомобілі та інше майно п. Аюбова. Заявник представив фотографії зруйнованого будинку та перелік знищеного майна.

Двоє інших чоловіків, які були затримані разом із п. Адамом Аюбовим, були відпущені наступного дня. Вони стверджували, що їх утримував спеціальний підрозділ міліції з м. Новосибірська. Після цих подій заявник та його сім'я не отримували жодної інформації про подальшу долю п. Адама Аюбова.

Дружина п. Аюбова підтримала всю інформацію, подану своїм чоловіком, і підтвердила її письмовими свідченнями двох очевидців та усним свідченням п. Ш. (останній, побоюючись за свою безпеку, не надав письмових свідчень і обмежився лише усними показами).

За твердженням сестри п. Адама Аюбова – п. Лізи Азімової, 19 січня 2000 року російський телевізійний канал НТВ транслював інтерв'ю з російськими військовослужбовцями щодо військових операцій у м. Грозному, яке було зняте якраз поблизу будинку Аюбових. Один із військовослужбовців розповів про затримання чеченського снайпера «майстра спорту по стрільбі», показав паспорт цього чоловіка та сказав, що його прізвище було Арсанов. Пані Азімова наполягала, що вона впізнала фотографію свого брата у паспорті, а також зазначила, що він був єдиним на Північному Кавказі майстром спорту з кульової стрільби, а тому військовослужбовці насправді розповідали про арешт саме п. Адама Аюбова. Копія згаданого інтерв'ю також була передана до Суду.

Відразу ж після зникнення п. Адама Аюбова його родичі розпочали пошуки. Однак заявникові, після неодноразових звернень до місцевих органів прокуратури та військового командування у Чеченській Республіці, не вдалося отримати жодної достовірної інформації стосовно розслідування обставин зникнення свого сина.

За твердженням Уряду, 14 листопада 2000 року міська прокуратура Грозного порушила кримінальну справу за фактами зникнення сина заявника та умисним знищенням власності сім'ї Аюбових. Кілька разів розслідування по цій кримінальній справі тимчасово припинялось та знову поновлювалось, але й досі винних у вчиненні цього злочину не знайдено.

Заявник та його дружина подали до Суду кілька документів, включаючи свідоцтво на право власності на спалений будинок; схематичний план території, на якій він розміщувався; план самого будинку та інших споруд на цій території; детальний опис втраченого внаслідок пожежі майна із зазначенням його вартості; фотографії спалених

автомобілів та деякі сімейні фотографії, на яких можна наочно побачити втрачене майно.

Після визнання скарги заявника прийнятною Суд звернувся до Уряду з проханням надати детальну інформацію стосовно прогресу у розслідуванні цієї кримінальної справи. Також Урядові було задано кілька уточнюючих запитань, зокрема: які саме підрозділи федеральних збройних сил та/чи сил безпеки розміщувались поблизу будинку сім'ї Аюбових у зазначений період; чи 19 січня 2000 року федеральні збройні сили та/чи сили безпеки виконували будь-які спецоперації поблизу будинку сім'ї Аюбових; чи у процесі розслідування порушеної кримінальної справи було з'ясовано можливу участь міліції з м. Новосибірська у затриманні п. Адама Аюбова.

Проте Уряд відмовився подати будь-які додаткові документи, крім уже поданих до Суду, та не надав жодної інформації про прогрес у розслідуванні кримінальної справи. Уряд зазначив, що «у нього немає ніякої інформації стосовно розміщення будь-яких підрозділів федеральних збройних сил чи сил безпеки поблизу будинку сім'ї Аюбових у вказаний час», а також те, що «згідно з інформацією, отриманою від компетентних державних органів у січні 2000 року, ніяких військових операцій поблизу будинку сім'ї Аюбових не проводилось». Уряд також вказав, що версія про можливу участь підрозділів міліції з м. Новосибірська у затриманні сина заявника була перевірена і виявилась недостовірною. Стосовно ж відеоматеріалів, представлених заявником, Уряд зазначив, що цей доказ не надавався заявником в ході розслідування кримінальної справи, а тому не був досліджений. Уряд не прокоментував твердження сестри п. Аюбова, що паспорт, показаний на відео, належав її брату – п. Адаму Аюбову.

Зміст рішення Суду

Заявник, посилаючись на ст. 2 Конвенції, скаржився на порушення державою права на життя стосовно свого сина та на відсутність ефективного розслідування обставин його зникнення. Також заявник стверджував, що були порушені вимоги щодо законності затримання п. Адама Аюбова та гарантії проти свавільного затримання, що є порушенням ст. 5 Конвенції. Заявник скаржився на те, що він не мав жодних ефективних засобів правового захисту своїх прав, передбачених статтями 2 і 5 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Також п. Аюбов, посилаючись на ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, скаржився на знищення свого майна військовослужбовцями федеральних збройних сил Росії.

Суд звернув увагу на те, що хоча Уряд й спростовував відповідальність держави за викрадення та зникнення сина заявника, однак він погодився зі специфічністю обставин його затримання. Зокрема, свідчення сторін співпадають у тому, що п. Адам Аюбов був затриманий 19 січня 2000 року людьми у камуфляжі, озброєними автоматами. Відтак спершу потрібно

встановити, чи озброєні особи належали до федеральних збройних сил Росії.

Суд зазначив, що, незважаючи на повторні запити до Уряду з проханням надати копії матеріалів про розслідування викрадення п. Адама Аюбова, Уряд відмовився надати їх, посилаючись на ст. 161 Кримінального процесуального кодексу Росії. Суд нагадав, що у попередніх справах проти Росії він уже вказував, що таке пояснення Уряду не є достатнім, аби виправдати відмову у наданні важливої інформації.

З огляду на зазначене, зокрема на небажання Уряду надати документи про хід розслідування кримінальної справи стосовно зникнення сина заявника чи надати будь-яке інше пояснення згадуваних подій, Суд дійшов висновку про те, що п. Адам Аюбов був затриманий 19 січня 2000 року військовослужбовцями федеральних збройних сил Росії.

Суд також зазначив, що з моменту зникнення сина заявника про місце знаходження останнього не було отримано жодної інформації. Його ім'я не було знайдено у жодних офіційних записах будь-яких установ тимчасового утримання ув'язнених. Національне розслідування зникнення п. Адама Аюбова, яке триває вже майже вісім років, не виявило жодних вагомих відомостей про його подальшу долю.

Зважаючи на відсутність з боку Уряду правдоподібного пояснення обставин смерті п. Адама Аюбова, Суд дійшов висновку, що держава-відповідач була причетною до смерті заявника. Тому мало місце порушення ст. 2 Конвенції.

Суд зауважив, що у справі стосовно зникнення сина заявника національними слідчими органами було проведене певне розслідування; тому Суд повинен оцінити, чи воно відповідало вимогам ст. 2 Конвенції. Суд ще раз нагадав, що Уряд відмовився надати відповідні матеріали. Отож Суд, зробивши висновки з поведінки Уряду під час збору матеріалів справи, вирішив оцінити цю частину скарги заявника на основі доступної інформації та у світлі зроблених вище висновків.

Суд звернув увагу на те, що з моменту отримання інформації про зникнення п. Адама Аюбова у червні 2000 року офіційне розслідування по цій справі було розпочате лише 14 листопада 2000 року. Суд не знайшов жодних розумних пояснень такої затримки, хоча негайні дії уповноважених органів у цій ситуації були життєво важливими. Також, як вбачається з матеріалів справи, після початку відповідного розслідування воно не проводилось належним чином. На початку розслідування уповноважені органи влади обмежились лише тим, що 21 листопада 2000 року оглянули місце події, а 24 листопада 2004 року допитали п. Аюбова.

Суд також зауважив, що у 2000 році після початку розслідування органи влади допитали лише заявника. Пана Ш., який був затриманий та утримувався під вартою разом із сином заявника, а тому міг надати цінну

інформацію стосовно подій 19 січня 2001 року, було допитано ще пізніше – у січні 2001 року. Більше того, ще один свідок – сусід сім'ї Аюбових, який був присутній при затриманні, був допитаний лише у листопаді 2001 року, а допит кількох інших свідків не проводився аж до січня 2005 року. Уряд не пояснив, чому ці допити, зокрема допит п. Ш., не були проведені раніше.

Крім того, незважаючи на той факт, що кілька свідків (зокрема п. Ш., на свідчення якого посилався й Уряд) зазначали, що п. Адам Аюбов був затриманий федеральними військовослужбовцями, а саме спеціальним підрозділом міліції з м. Новосибірська, слідчими органами не було зроблено жодних зусиль, аби розслідувати можливу участь згаданих службовців у викраденні сина заявника.

Суд також зазначив, що Уряд не надав жодної інформації стосовно прогресу у розслідуванні цієї справи між листопадом 2001 року та січнем 2005 року, що навело Суд на думку, що протягом цього терміну (тобто протягом більш ніж трьох років) розслідування справи було тимчасово припинене.

Нарешті, виглядає на те, що заявник не отримував будь-якої інформації про хід розслідування справи стосовно зникнення його сина. Після смерті п. Аюбова у 2003 році його дружину, починаючи з 2005 року, кілька разів повідомляли про те, що справу тимчасово зупиняли та знову відкривали, проте більш детальної інформації про розслідування не надавали. За таких умов Суд не може дійти іншого висновку, аніж визнати, що заявник, а пізніше і його дружина, були усунуті від розслідування зникнення їхнього сина.

Беручи до уваги зазначене вище, Суд дійшов висновку, що уповноважені органи влади не спромоглися провести детальне та ефективне розслідування обставин зникнення п. Адама Аюбова. Відтак, Суд відхилив попереднє твердження Уряду про те, що розслідування у цій кримінальній справі досі триває, та постановив, що у цьому аспекті мало місце порушення ст. 2 Конвенції.

Вище було встановлено, що п. Адам Аюбов був затриманий 19 січня 2000 року військовослужбовцями і з тих пір його не бачили. Факт його затримання не був ніяким чином офіційно зареєстрований, а також немає жодних офіційних версій його подальшого знаходження. Відповідно до практики Суду, цей факт сам по собі має вважатись найбільш серйозним порушенням, оскільки він дає можливість особам, винним у позбавленні свободи потерпілого, приховати свою участь у злочині, приховати сліди злочину та уникнути відповідальності за долю затриманого. Крім того, відсутність записів про затримання, які би містили такі дані як дата, час та місце затримання, його причини, а також ім'я затриманого й ім'я особи, відповідальної за таке затримання, є несумісними з метою ст. 5 Конвенції.

Суд вважає, що уповноважені органи влади мали би негайно та більш детально розслідувати скаргу заявника на те, що його син був затриманий в обставинах, які загрожували його життю. Однак висновки Суду щодо дотримання ст. 2 Конвенції, зокрема стосовно неналежності проведеного розслідування, не дають жодних підстав сумніватися у тому, що уповноважені органи влади не спромоглися застосувати швидкі та ефективні засоби убезпечення п. Адама Аюбова від ризику можливого зникнення.

Тому Суд постановив, що син заявника утримувався у невідомих умовах, що є порушенням гарантій, передбачених ст. 5 Конвенції, та становить особливо тяжке порушення права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого ст. 5 Конвенції.

Оскільки кримінальне розслідування смерті сина заявника було неефективним, а ефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, включаючи цивільні засоби правового захисту, була врешті-решт поставлена під загрозу, Суд вирішив, що держава-відповідач не спромоглася виконати своїх зобов'язань відповідно до ст. 13 Конвенції. Відтак Суд відхилив той аргумент Уряду, що заявник мав ефективні засоби правового захисту, надані йому кримінальним та цивільним законодавством, та вирішив, що мало місце порушення ст. 13 Конвенції у поєднанні зі ст. 2 Конвенції.

Стосовно скарги заявника на порушення ст. 13 Конвенції у поєднанні зі ст. 5 Конвенції Суд спирається на свої висновки, наведені вище. Він вважає, що у цьому аспекті ніякого окремого питання не виникає, оскільки ст. 5 Конвенції сама по собі містить низку процесуальних гарантій, пов'язаних із законністю затримання осіб.

Нарешті, оскільки заявник посилався на ст. 13 Конвенції у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, то Суд зазначив, що органи влади заперечували свою участь у знищенні власності заявника, а також те, що національні органи влади не спромоглися зробити якийсь вагомий внесок у розслідування цієї обставини. Суд також взяв до уваги твердження заявника про те, що відповідно до російського процесуального законодавства цивільний позов про відшкодування вартості втраченого майна не буде розглядатись доти, доки належним чином не буде проведене кримінальне розслідування. За цих обставин не видається, що наявні засоби правового захисту будуть мати якийсь успіх чи забезпечать заявника належним відшкодуванням. Тому Суд постановив, що заявник не мав ефективного національного засобу правового захисту стосовно порушення права власності. Отож мало місце порушення ст. 13 Конвенції у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Суд нагадав, що Уряд не ставив під сумнів того, що зруйноване майно (яке включало будинок і все наявне в ньому майно, два автомобілі, літню кухню та ще кілька прибудов) належало заявникові. Суд також звернув

увагу на те, що хоча Уряд і заперечував свою причетність до порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, однак він все ж погодився з тим, що ті самі особи, які викрали п. Адама Аюбова, зруйнували власність заявника. З огляду на зазначене, а також беручи до уваги висновок про те, що особи у камуфляжі, які викрали п. Адама Аюбова і пізніше підпалили його майно, були військовослужбовцями федеральних збройних сил Росії, Суд вирішив, що такі їх дії порушили права заявника, передбачені ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Суд постановив, що немає потреби окремо аналізувати порушення ст. 34 Конвенції (право на індивідуальні звернення).